

ERZSÉBET PANKA

Budapest

Objektin sijanvaihtelun esittely suomen kielen oppikirjoissa

1. Johdanto

Objektin sijanvaihtelun oppiminen on todettu yhdeksi vaikeimmista kieliopillisista kategorioista vieraskielisille suomen oppijoille. Se tuntuu usein olevan erittäin hankalaa myös hyvin suomea taitaville unkarilaisille. Artikkelissani tarkastelen suomen objektin sijanvaihtelua ja myös sitä, miten objektia voisi opettaa ulkomaalaisille suomen kielen opiskelijoille.

Fennistiikassa objektia ja aspektia on tutkittu aika paljon – myös S2-alan näkökulmasta. Objekti on tunnetusti suomen lauseopin hankalimpia ja mielenkiintoisimpia asioita, niin lingvistisesti kuin didaktisestikin.

2. Objektin sijanvaihtelu

Suomen kielen objektin sijanvaihtelu on tunnetusti monimutkainen ilmiö, ja niinpä sijanvaihtelun luonteesta on monenlaisia käsityksiä. Yhtenäistä kaikille näkemyksille on kuitenkin se, että aspekti ymmärretään keskeiseksi sijanvalintaa ohjaavaksi tekijäksi. Seuraavaksi puhun lyhyesti objektin sijanvalinnan ja aspektin suhteesta suomen kielessä.

Suomen kielen objekti voi olla neljässä sijassa: nominatiivissa, akkusatiivissa, genetiivissä tai partitiivissa. Nominatiivi-, genetiivi- ja akkusatiivimuotoisia objektia kutsun esitelmässäni ANG-objektiksi (perinteisissä kielioppikuvauksissa nimitys on akkusatiiviobjekti). Partitiiviobjektia kutsun P-objektiksi. Suomen kielessä ANG-päätteinen objekti esiintyy rajatuissa tilanteissa, P-objekti taas rajaamattomissa tilanteissa. Rajaamattomuuteen liittyy sellainen ajatus, että toiminta – periaatteessa – voi jatkua loputtomiin, rajattuuteen taas sellainen, että verbin ilmaiseman toiminnan suorittamisen jälkeen se ei voi enää jatkua. Kun raja on saavutettu, tilanne katsotaan perfektiiviseksi, ja morfosyntaksissa tätä ilmaistaan ANG-objektilla. ANG-objekti määrittää toiminnan sisäisen ajan eli rajan, esim. *Heikki luki kirjan (loppuun)*. Sen sijaan imperfektiivinen aspekti ei implikoi sisäisen rajan saavuttamista. Silloin toimintaa voidaan usein katsoa niin, että se on kehityksenalainen tai kuvastaa prosessia, esim. *Heikki luki kirjaa / Heikki oli lukemassa kirjaa*. (Wawrzyniak 1980: 340.)

Yksioikoisesti ajatellen siis P-objekti viittaa imperfektiiviseen, ANG-objekti perfektiiviseen aspektiin. Lauseessa *tyttö lakaisi lattiaa* verbin toiminta on jatkuvaa, kehityksenalaista, irresultatiivista, ateelista, kun taas lauseessa *tyttö lakaisi lattian* ANG-muotoinen objekti rajaa prosessin päättyneeksi, tulokselliseksi, teeliseksi. Asia ei kuitenkaan ole näin suoraviivainen: rajattuuteen (tai rajaamattomuuteen) vaikuttaa hyvin moni asia, yhtä sijanvaihtelua ohjaavaa sääntöä ei siis ole. Muun muuassa verbin merkitys (luontainen resultatiivisuus / irresultatiivisuus) ja objektin jaollisuus / jaottomuus vaikuttavat rajattuuteen ja aspektiin, koko tilanne täytyy siis pitää mielessä. Nimittäin Hopperin ja Thompsonin (1980) sekä Labovin (1972) tutkimuksien mukaan lauseen transitivisuudella ja aspektilla näyttää olevan tärkeä rooli myös kertomuksen jäsennyksessä eli taustan ja etualan erottamisessa. (Ks. myös Panka 2004: 20–26.) Objektin sijanvaihtelu on siis kontekstisidonnainen ilmiö, johon vaikuttaa verbin semantiikan lisäksi myös lauseen aspekti ja koko konteksti, sekä puhujan tarkoitus jäsentää sanottavansa taustaan ja etualaan.

3. Oppikirja-analyysi

Funktioltaan objekti on hyvin tärkeä osa suomen kielioppia, ja objektin käyttö täytyy osata hyvin alkuvaiheesta alkaen. Objektin sijanvalinta on kuitenkin vaikea oppia, koska se on sidoksissa verbin sisäiseen merkitykseen, adverbiaaleihin, subjektin ja objektin merkitysluokkiin ja koko tilanteeseen tai kontekstiin. Objektin sijanvaihtelu liittyy siis samaan aikaan niin yksittäisen lauseen semantiikkaan kuin koko tilanteeseen, pragmatiikkaan (vrt. Geber 1995: 46). Pragmatiikka ja semantiikka eivät ole kuitenkaan universaaleja vaan kielikohtaisia. Koska aikuinen suomenoppija hallitsee jo ainakin yhden kielen, oman äidinkieltensä, hän kielentää maailmaa usein eri tavalla kuin syntyperäinen suomenpuhujana. Hän kuvaa olioita ja niiden välisiä suhteita eri tavalla kuin suomalaiset puhujat. (Ks. myös Lauranto 1997: 41, 144-150.)

Oppikirja-analyysini aineistona on kaksi unkarissa käytettyä oppikirjaa: *Tanuljunk nyelveket!* –sarjan *Finn nyelvkönyv* (Karanko ym. 1985) ja *Kieli käyttöön – suomen kielen alkeisoppikirja* (Kenttälä 2000). Näiden oppikirjojen välillä on suuria eroja. Karangon ym:n oppikirja on huomattavasti vanhempi, ja osittain tästä syystä myös niiden pedagoginen lähestymistapa eroaa hyvin paljon toisistaan. Toisen kirjan lähestyminen on formalistinen ja toisen on funktionalistinen. Formalistinen ja funktionalistinen näkökulma ovat täysin vastakkaiset tavat lähestyä kieltä ja niin ollen myös kielen opettamista.

Hyvin pitkään toisen ja vieraan kielen opetus oli formalistista ja perustui pelkästään kieliopin opetukseen. Opetus painottui muotojen eli morfologian analyysiin. Käsitykset kielenoppimisesta ja -opetuksesta ovat kuitenkin vähitellen muuttuneet, ja kieliopin oppimista ja opetusta pidetään nykyään vain yhtenä osa-alueena koko oppimis- ja opetusprosessissa. Funktionaalisuuden ja kommunikatiivisuuden käsitteet ovat nousseet esiin. Funktionaalisen kieliopin lähtökohtana on nimenomaan se, että kieli ja sen kielioppi on tarkoitettu käytettäväksi. Kielitaito-opetuksessa tämä tarkoittaa sitä, että opettajan tehtävä on ohjata opiskelijaa nimenomaan käyttämään kieltä. Käytännön kieliopin opetuksen tulisi toisin sanoen tukea opiskelijoiden halua ja tarvetta ilmaista itseään, heidän tulisi saada siitä itselleen ilmaisuvalmiuksia. (Ks. esim. Lauranto 1996: 11.)

Pohtiessani objektin sijanvaihtelun käsittelyn ja kieliopillisen analyysin asemaa näissä oppikirjoissa, nousee esiin kolme kysymystä, joihin analyysissä yritän vastata: *Mitä? Missä vaiheessa? Miten?*

3.1. *Finn nyelvkönyv -oppikirja*

Finn nyelvkönyv -oppikirja ilmestyi ensimmäistä kertaa vuonna 1985, ja se pohjautuu vahvasti morfosyntaksiin. Selitykset ovat hyvin lingvistisiä. Oppikirja on tarkoitettukin unkarilaisille suomenoppijoille, jotka opiskelevat suomea yliopistossa, heillä on siis periaatteessa vahva lingvistinen peruskoulutus. Oppikirjan rakenne on seuraava: ensin kappaleessa on lyhyt teksti, sen jälkeen tulevat kieliopilliset säännöt ja lopuksi kielioppia harjoitellaan.

Finn nyelvkönyv -oppikirjassa objektia selitetään kuudennessa kappaleessa. Tässä oppimisvaiheessa opiskelija on tutustunut seuraaviin kielioppiasioihin: hän osaa periaatteessa jo verbintaivutusta, hänelle on opetettu nominien yksikkö- ja monikkomuodot, sekä inessiivi, adessiivi, genetiivi ja komparatiivi. Objektin muodoista ensimmäiseksi selitetään akkusatiiviobjektin käyttö (G-objekti). Tässä yhteydessä korostetaan, että genetiivimuotoinen objekti on kokonaisobjekti, mikä tarkoittaa, että toimintaa kuvataan rajatuksi. Kieltolauseessa ei käytetä koskaan ANG-objektia. Kirjan esimerkkejä ovat seuraavantyyppiset lauseet: *Saanko lipun. Millaisen kortin haluatte? Otan nämä kortit.* (Mts. 72.)

Partitiiviobjektin käyttö selitetään seitsemännessä kappaleessa. Selityksen mukaan partitiivia käytetään a) lukusanojen jälkeen (tämä tietysti ei liity objektiin, mutta siitä tulee ilmi partitiivin osa-merkitys), b) kielteisessä lauseessa, sekä sellaisten verbien jälkeen, joilla ei ole tulosta. Esimerkkeinä mainitaan mm. seuraavat lauseet: *Kaisa lukee lehteä. He mainostavat toista filmiä.* ANG-objektin ja P-objektin ero kirjan selityksen mukaan näkyy myös siitä, että jos käännetään esimerkiksi lausepari *Kaisa lukee lehden – Kaisa lukee lehteä* unkariksi, ensimmäisessä unkarilaisessa

lauseessa on verbiprefiksi: *Kaisa elolvassa az újságot*. Toisessa lauseessa taas prefiksiä ei ole: *Kaisa újságot olvas – Kaisa olvassa az újságot*. (Mts. 81.) On totta, että unkarin verbiprefikseillä on perfektoiva merkitys, mutta niiden käyttö eroaa aika paljon suomen ANG-objektin käytöstä. Näin väite, että kun unkarissa on verbiprefiksi, suomessa on ANG-objekti, ei pidä paikkaansa. Esim. *megvársz?* voidaan kääntää suomeksi *odotatko minua?*

Vasta kahdeksannessa kappaleessa selitetään partitiivin muita funktioita. Kirjan mukaan objekti on partitiivissa, jos objektina on ainesana, esim. *otattekó palasokeria?*, *saanko kahvia?*, *hän pyytää leipää*. Myös määräsanan jälkeen objekti on kirjan mukaan partitiivissa, esim. *saanko paketin sokeria?*, *saanko kilon sokeria?* Partitiivia käytetään myös tunteita ilmaisevien verbien jälkeen, esim. *hän pelkää vielä vähän kaikkea, turisti puhuu unkaria*. (Mts. 88.)

3.2. Kieli käyttöön -oppikirja

Kieli käyttöön -kirjan näkökulma on paljon funktionalisempi. Kuten jo otsikostakin selviää, kirjaa laadittaessa on yritetty ottaa huomioon opiskelijoiden kielenkäyttötarpeet (Kenttälä 2000: 11). Kirjan tekstit liittyvät lähinnä arkielämään, ja kielioppiasiat on pyritty esittelemään selkeästi ja johdonmukaisesti oppijan oman ajatteluun ja uuden aineksen prosessointiin luottaen. Oppikirjan rakennekin on erilainen: lyhyen tekstin jälkeen tavallisesti tulee harjoitus, sitten sääntöjä ja lisää harjoituksia. Tekstiä on usein enemmänkin, ei vain kappaleen alussa.

Kirjassa P-objektia esitellään jo kolmannessa kappaleessa, heti verbintaivutuksen, kysymyksen ja demonstratiivipronominien opettamisen jälkeen. Selitykset ovat lyhyet, kirjassa on paljon esimerkkejä, ja se ei vaadi oppilaalta juurikaan lingvististä perustietoa.

Selitys aloitetaan siis partitiiviobjektilla. P-objektin käytöstä ensin selitetään se, että numeraalien jälkeen objekti on partitiivissa. Sen jälkeen luetellaan verbejä, joiden käyttö vaatii yleensä partitiiviobjektia: *puhun englantia, opiskelen suomea, käytän sanakirjaa, ajan autoa*. Kohdassa b) tulee esiin ainesanojen partitiivisuus: *syön puuroa, juon kahvia, ostan maitoa, haluatko voita?* (Mts. 43.) Sen jälkeen objekti jätetään sivuun seitsemän lukukappaleen ajaksi, mutta sitten aloitetaan objektin kertaaminen ja syventäminen. (Objekteja esiintyy oppikirjassa paljon, ja niitä on upotettu teksteihin ja harjoituksiin heti ensimmäisestä kappaleesta lähtien.) Kappaleessa 10 partitiiviobjektin käytöstä annetaan lisää sääntöjä: negatiivisen lauseen objekti on partitiivissa.

ANG-objektin käyttö esitellään vasta kappaleessa 11. Tässä kappaleessa rinnastetaan G-objektin ja P-objektin käyttöä seuraavasti: kokonaisobjekti vs. osaobjekti (*me ostamme auton – minä juon kahvia / teetä*); tuloslause vs.

prosessilause (*me rakennamme itse koko talon – me rakennamme taloa. Se ei ole valmis vielä*); myönteinen vs. kielteinen lause (*minä ostan uuden television – en osta uutta televisiota*).

3.3. Yhteenvetoa

Useimmat suomen kielen oppikirjat – siis myös muut kuin tässä analysoidut – ovat lähestymistavaltaan melko kielioppilähtöisiä. Odotuksenmukaisesti siis varsinkin alkuvaiheessa oppikirjoissa esitetty kielioppi on hyvin morfologiakeskeistä. Selvää on, että oppikirjojen tekijät yleensä näkevät kieliopin sanastoa tai kielenkäyttöä keskeisempänä seikkana suomen kielen alkeisopetuksessa. On kuitenkin havaittavissa, että uusimpien oppikirjojen suuntaus ohjautuu kommunikatiivisempaan opetukseen. (Aalto ym. 1997.) Mutta kaikkein uusimmissakin alkeisoppimateriaaleissa kieliopillinen rakenne on tärkeänä tai pääasiallisena jäsenysperusteena (Martin 1999). Nämä toteamukset osoittautuvat todeksi myös *Finn nyelvkönyv* (Karanko ym. 1985) ja *Kieli käyttöön* -kirjan (Kenttälä 2000) analyysissa.

Finn nyelvkönyv -oppikirjassa kappaleet aloitetaan tekstillä, joka liittyy aika tiukasti samassa kappaleessa esiteltävään kielioppiasiaan. Näistä teksteistä on kuitenkin melko helppo arvata, mikä kielioppiasia aiotaan kappaleessa opettaa. *Kieli käyttöön* taas pyrkii esittämään vähän enemmän tekstejä, jotka ovat sekä kiinnostavampia että monipuolisempia.

Suomen kielen transitiivilauseita käytettäessä on otettava koko ajan huomioon transitiivisuuden aste: kuinka paljon toiminta vaikuttaa kohteeseen tai syntykö toiminnasta tulosta. Vaikka objekti onkin hyvin monimutkainen ilmiö suomen kielessä, sitä tulisi käsitellä jo opiskelun alkuvaiheessa, muuten suomen kielen opiskelijat eivät tule toimeen jokapäiväisissä kielenkäyttötilanteissa. *Finn nyelvkönyv* -oppikirja aloittaa objektin selityksen G-objektista, vaikka funktionaalisesta näkökulmasta P-objektin oppiminen ensiksi olisi paljon ymmärrettävämpää ja loogisempaa. Ajatellaanpa vaikkapa sitä, että jo ensimmäisellä tunnilla oppilas tapaa P-objektin käyttöä: sitä käytetään nimenomaan toivomuksissa, tervehdyksissä ja tutustumislauseissakin aika paljon: *mitä kieltä sinä puhut?*, *puhutko sinä suomea?*, *opiskelen suomea, englantia* jne. ANG-objektin tai P-objektin aikaisempi opettaminen riippuu varmaan myös teemoista, jotka objekti-kappaleissa tulevat esiin. Joka tapauksessa näyttää siltä, että uusimmat oppikirjat korostavat P-objektin ylivoimaisuutta. Myös *Kieli käyttöön* -kirja selittää P-objektia huomattavasti aikaisemmassa vaiheessa kuin G-objektia.

Tarkastelemissani oppikirjoissa korostetaan P-objektin käyttöä kolmessa funktiossa: objekti on partitiivissa, jos objektina on ainesana, ja myös prosessilauseen ja kieltolauseen objekti on partitiivissa. Molemmat oppikirjat esittelevät partitiivin myös tiettyjen verbien melko pakollisena rektiona.

Jos lähtökohtana on funktionaalisuus, tärkeätä olisi myös selittää ANG- ja P-objektin ero konteksti-ilmiöllä. Kaikkein ongelmallisimpana pidän kirjojen selitystä prosessilauseista. Oppikirjojen selityksistä ja esimerkkilauseista ei välttämättä käy ilmi lauseparin *Kaisa lukee lehden – Kaisa lukee lehteä* merkitysero. Kirjoissa yritetään selittää siis prosessilauseen ja tuloslauseen (aspektiltaan imperfektiivisen ja perfektiivisen lauseen) eroa irrallisissa lauseissa, eikä edes viitata lauseiden käyttömahdollisuuksiin adverbiaalien avulla. P-objekti sopii esimerkiksi sellaisiin lauseisiin kuin *luin kirjaa eilen kauan / useita tunteja / vähän / juuri kun sinä tulit*. ANG-objekti edellyttää taas toiminnan loppuunsaattamista: *luin kirjan eilen loppuun / muutamassa tunnissa / kannesta kanteen / luen sen mielelläni vielä kerran* (Geber 1995: 46). Tärkeätä olisi siis selittää ANG- ja P-objektin ero konteksti-ilmiöillä sekä tekstissä. Aspektiltaan perfektiivisiä ja imperfektiivisiä lauseita pitäisi rinnastaa niin, että aspektiero ilmenee kontekstista. Sen sijaan *Finn nyelvkönyv* -kirjassa lauseiden merkitysero selitetään vain kääntämällä lausepareja unkariksi.

Tutkijat ja myös opiskelijat pitävät objektin sijanvaihtelua monimutkaisena ilmiönä. Oppikirjat taas eivät käsittele ollenkaan aspektia: opiskelijalle ei siis anneta varsinaisia kielenkäyttötilanteita, joista hän voisi ensin hahmottaa ja opiskella, sitten harjoitella ANG- ja P-objektin käyttämisen semanttisia ja pragmaattisia merkityseroja. Mutta jos yritetään välttää objektin aspektuaalisen sijanvaihtelun käsittelyä, se ei auta oppijoita – ei myöskään se, että objektin sijanvaihtelun oppimista pidetään mahdottomana. Ei lauseparin *Kaisa lukee lehden – Kaisa lukee lehteä* aspektieron selittäminen ja aspektuaalisen objektin kuvailu kokonaisissa teksteissä ratkaisisi kokonaan ulkomaalaisten kielenoppijoiden objektin sijanvaihtelun oppimiseen liittyviä ongelmia, mutta mielestäni se auttaisi hyvin paljon sijanvaihtelun hahmottamisessa, sillä päätepiteeseen johtaneen ja johtamattoman toiminnan ilmaiseminen onkin universaalinen, jopa tempuksia yleisempi ilmiö.

4. Lopuksi

Artikkelissa olen käsitellyt lyhyesti sitä, miten lauseen aspekti ja objektin sijanvaihtelu liittyvät yhteen, ja analysoinut kahta lähestymistavaltaan hyvin erilaista suomen kielen oppikirjaa siitä näkökulmasta, missä oppimisvaiheessa ja miten ne selittävät objektin sijanvaihtelua. On käynyt ilmi, että objektin pedagoginen kielioppi ei ole yhdenmukainen. Toivon, että tämä lyhytkin analyysi auttaa omalta osaltaan suomi toisena ja vieraana kielenä -opetustradition ainesten tutkimusta ja uusien suuntaviivojen etsimistä.

Objektin sijanvalinta on hyvä esimerkki siitä, ettei riitä pelkästään sääntöjen oppiminen ja opettaminen: objektin sijanvalinnan oppiminen vaatii paljon harjoitusta ja kokemusta juuri sen kontekstisidonnaisuuden vuoksi.

Lähteet

- Aalto, Eija & Sirkku Latomaa & Minna Suni 1997. Suomi toisena ja vieraana kielenä – tutkittua ja keskusteltua. *Virittäjä* 101, s. 530–561.
- Geber, Erik 1995. Joitakin solmukohtia kielen rakenteiden opetuksessa. Teoksessa Rekola, Nina (toim.), *Suomi toisena kielenä: maahanmuuttajien suomen kielen opetuksesta*, s. 43–48. Opetushallitus, Helsinki.
- Geber, Erik 1998. Suomen lauseopin didaktiikka. Teoksessa Aalto, Eija & Minna Suni (toim.), *Kohdekielenä suomi: näkökulmia opetukseen*, s. 71–86. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Hopper, Paul J. & Sandra A. Thompson 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56, s. 251–299.
- Karanko, Outi & László Keresztes & Irmeli Kniivilä 1985. *Finn nyelvkönyv kezdőknek és középfeladókknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kenttälä, Marjukka 2000. *Kieli käyttöön – suomen kielen alkeisoppikirja*. Yliopistopaino, Helsingin yliopiston kielikeskus, Helsinki.
- Labov, William 1972. The transformation of experience in narrative syntax. Teoksessa Labov, William, *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*, s. 345–405. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Lauranto, Yrjö 1996. *Elämän suola: suomen kielen alkeita. Opettajan opas*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Lauranto, Yrjö 1997. *Ensi askeleita paikallissijojen käyttöön: espanjankielisten suomenoppijoiden sisä- ja ulkopaikallissijat konseptuaalisen semantiikan näkökulmasta*. Kakkoskieli 2. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Leino, Pentti 1991. *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Martin, Maisa 1999. Mikä on keskeisintä suomen kielessä? Teoksessa Pekkola, Seppo (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla kirjja*, s. 155–181. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Panka, Erzsébet 2004. *Objektin esittely suomi toisena ja vieraana kielenä - oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszék, Budapest.

Panka, Erzsébet tulossa. *Az igekötők és az aspektualitás*. Pro gradu -tutkielma. Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest.

Wawrzyniak, Romuald 1980. Aspektista suomen kielessä. *Virittäjä* 84, s. 339–344.